

Verslag bijeenkomst
Twintig jaar
Nederlands onbehagen
met Bas Heijne en Gabriël van den Brink

Het onbehagen van burgers beheerst het publieke debat. De ontevreden kiezer zou het vertrouwen in de politieke elite verloren zijn en daardoor naar populistische alternatieven zoeken, treffend geïllustreerd door onder meer de Brexit en de verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten.

Op 29 november 2016 gingen Bas Heijne en Gabriël van den Brink hierover in gesprek in boekhandel Douwes in Den Haag onder leiding van Thijs Jansen.

V.l.n.r. bovenaan Thijs Jansen, Gabriël van den Brink en Bas Heijne

Bas Heijne en Gabriël van den Brink mogen met recht ‘onbehagen-specialisten’ worden genoemd. In september 2016 bracht Heijne, schrijver, vertaler en columnist van *NRC Handelsblad*, zijn essay *Onbehagen. Nieuw licht op de beschaafde mens* op de markt. Het populisme à la Trump en Wilders is volgens hem een exponent van de heersende hyperindividualistische cultuur. Dat onbehagen in de politiek niet nieuw is, bewijst Gabriël van den Brink, hoogleraar filosofie bij het centrum *Èthos* aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Al in 1996 schreef hij het boek *Onbehagen in de politiek*, waarin hij de onvrede documenteerde en duidde.

Oorzaken

|Onder leiding van Thijs Jansen, directeur van Stichting Beroepseer en senior onderzoeker aan de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur (TSPB), gingen Heijne en Van den Brink dieper in op de oorzaken van onbehagen in de politiek en de gevolgen hiervan. Heijne stelt dat de politieke elite hypocriet is geworden: “Hillary Clinton is hiervan een goed voorbeeld: met de mond beleeft zij allerlei dingen, maar ze kreeg het verwijt dat als het er echt op aan kwam zij veel zaken binnen de politieke elite regelde. Dit verwijt is in sommige gevallen terecht en in Nederland speelt het ook, de mores van het Binnenhof creëren een eigen wereld.

Compromissen kunnen voor politici nog zo vanzelfsprekend voelen, voor kiezers voelt het vaak als bedrog. Een tweede punt is dat de idealen van de verlichting – zoals kosmopolitisme - zijn gebureaucratiseerd. Deze werden breed gedragen, maar zijn inmiddels ‘eigendom’ geworden van de hogere klassen en worden afgedwongen. Populistische politici versimpelen complexe zaken en beloven kiezers radicale zeggenschap over hun eigen leven. Dat maakt hen aantrekkelijk”.

Van den Brink vult Heijne aan: “Er bestaat gewoon veel onvrede over de politieke elite. Twintig jaar geleden sprak ik voor het eerst met burgers over onbehagen in de politiek, toen ging er een beerput open. Men sprak met woede en rancune over de politieke elite. Dat geluid is alleen maar sterker geworden. Mensen trekken nu aan de noodrem. Machthebbers hanteren vooral een politieke rationaliteit, ze kennen de samenleving niet. Daar ontstaat een mismatch tussen hen en veel burgers”.

Heijne komt terug op de idealen van de verlichting: “Vrijheid bestaat hierbinnen enkel uit individuele vrijheid, maar de mens is aan een groep gebonden. Mensen hebben een bedding nodig”. Van den Brink: “Het gemeenschapsaspect wordt onderschat. Kijk naar dieren: zij zorgen voor elkaar en zorgen het best voor degenen die het dichtstbij hen staan. Mensen kunnen zich op verschillende schalen tot elkaar verhouden: gezin, familie, buurt, stad, land, Europa, wereld. Op al die vlakken kan sprake zijn van morele betrokkenheid. De kleinschalige betrokkenheid is heel belangrijk voor mensen en moet veel serieuzer worden genomen. We moeten ons bewust zijn van deze verschillende schalen van betrokkenheid”.

Terugtrekken binnen eigen groep

Een vaak gedeelde analyse is dat mensen zich miskend voelen en daarom op populistische stemmen. Heijne deelt deze analyse: “Het is rancune van onderuit. Mensen hebben het gevoel dat op hen wordt neergekeken. Wij leven met het beeld dat mensen hun leven zelf mogen inrichten, maar dat is een illusie. Heel veel dingen kun je jezelf gewoon niet veroorloven. Populisten bieden een aansprekend verhaal, zij maken alle complexe zaken simpel en beloven radicale autonomie, dat is interessant voor deze groep”.

Heijne stelt dat populistische mensen de ruimte bieden om ‘buiten de lijntjes te kleuren’: “Zelf blijven ze er altijd net binnen. Wilders zegt bijvoorbeeld ‘kom in verzet’ en deelde zelfs busjes *verzetsspray* uit. Later zegt hij dat verzet vanzelfsprekend binnen de grenzen van de wet dient te worden gepleegd. Daarmee blijft hij zelf binnen de lijntjes maar legitimeert hij het voor anderen om die grens over te gaan. Het gaat om de legitimatie die mensen krijgen voor een ideologie. Je creëert een ruimte waarin je niet verantwoordelijk bent voor wat je oproept, zo wordt geweld gevoed”.

Van den Brink is het niet eens met deze analyse: “Het onbehagen van mensen is vaak gebaseerd op eigen negatieve ervaringen met een bepaalde groep. Hun stem op een populist komt niet uit het luchtledige. Kiezers denken hier best goed over na. Je moet deze mensen met voldoende respect behandelen”.

Heijne: “Hetzelfde geldt voor allochtone Nederlanders, daar ontstaat ook een bepaalde angst. Je ziet een trend ontstaan dat iedereen zich terugtrekt binnen de eigen groep. De breuklijn in de samenleving gaat steeds meer langs identiteit”.

Het werk van Freud speelt voor beiden een rol bij het verklaren van onbehagen, maar hun zienswijzen zijn niet identiek. Van den Brink: “Wij onderdrukken onze driften niet, hierdoor komt ook onbehagen. Kijk naar mensen die een trein moeten halen en daarvoor iedereen wegduwen, systematisch vergeten mensen dat zij elkaar nodig hebben”.

Heijne: “Ik vind juist dat wij best veel driften onderdrukken. Kijk naar de hele ophef rondom asielzoekerscentra. Beschaafd was het niet, maar er zijn geen ernstig gewonden of doden bij gevallen. Het uiten van driften blijft vaak binnen bepaalde grenzen”.

Onbehagen in de toekomst

Nadat de jonge dichter Jordi Lammers in de pauze drie van zijn gedichten*) had voorgedragen voor de volle zaal, lag de focus op de rol van onbehagen in de toekomst.

Volgens Van den Brink zijn twee mechanismen in het onbehagen te verminderen: “Ten eerste moeten we het incasseringsvermogen verbeteren; iets van een ander kunnen accepteren als hij een andere mening heeft. Het tweede punt is *common sense*: leg de nadruk op gezond verstand en accepteer dat mensen anders zijn. Als dat niet lukt, wordt samenleven erg lastig”.

Heijne: “Vertrouwen is de sleutel. Als groepen elkaar vertrouwen, gaan ze samenwerken. Is dit vertrouwen er niet, dan grijpt men terug op de eigen identiteit”.

Heijne maakt zich zorgen over de toekomst. “Nieuwe kennis zorgt ervoor dat burgers steeds sterker gemanipuleerd worden. Kijk naar Trump: hij geeft steeds twee versies van zijn verhaal, een extreme en een gematigde versie. Dat is marketing, zo kan je als kiezer voor een van beide versies kiezen. In onze maatschappij worden wij steeds meer bespeeld. Hierdoor krijgen mensen steeds meer het gevoel dat ze genaaid worden. Ik ben heel somber, vooral als ik kijk naar het Rusland van Poetin of het Turkije van Erdogan. Ik ken weinig voorbeelden uit de geschiedenis waar de emoties zo hoog opliepen en men er vervolgens toch op een goede manier wist uit te komen. Mijn verwijt aan de politiek is dat zij het gemeenschapsaspect achter zich hebben gelaten. De leegte die hieruit is ontstaan moet opgevuld worden, anders krijgt het onbehagen ruim baan”.

Van den Brink is optimistischer. “Ik heb niet het idee dat mensen slecht zijn. Machthebbers kunnen alleen standhouden als zij aan de kansarmen denken. Doen zij dat niet, dan zal het volk ook daar aan de noodrem trekken”. Publieke professionals spelen volgens hem een cruciale rol bij het tegengaan van onbehagen: “Gezag is cruciaal. Als publieke professionals hun werk goed doen, pakt dat weldadig uit voor de samenleving”.

*) Jordi Lammers droeg de volgende gedichten voor:

- *This is painful, and it will be for a long time*
- *De overkant*
- *Alles wordt kleiner*

Lees ze hier:

<http://jordiilammers.tumblr.com/search/vanochtend+was+alles+anders>

<http://jordiilammers.tumblr.com/search/De+overkant>

<http://jordiilammers.tumblr.com/post/127859319413/alles-wordt-kleiner>

Voor meer info over Jordi Lammers: www.beroepseer.nl

Klik hieronder op een afbeelding voor meer info over de boeken.

